
РЕЦЕНЗІЇ

В. Г. НИКИФОРЕНКО

доктор економічних наук,
професор,

завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ ШУШПАНОВА ДМИТРА ГЕОРГІЙОВИЧА «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ»

Монографія «Соціально-економічні детермінанти здоров'я населення» кандидата економічних наук, доцента кафедри управління персоналом і регіональної економіки Тернопільського національного економічного університету Дмитра Георгійовича Шушпанова присвячена розробці теоретичних, методологічних і практичних засад оцінювання впливу соціально-економічних детермінант на стан здоров'я населення України для наукового обґрунтування принципів та механізму державної політики охорони здоров'я.

Тема, обрана автором, є актуальною, адже, по-перше, незважаючи на незадовільний стан здоров'я населення України, істотних тенденцій до його покращення не простежується, що свідчить про недостатню ефективність політики охорони здоров'я; по-друге, на відміну від медичного, у соціально-економічному аспекті здоров'я населення у вітчизняній науці та практиці досліджено недостатньо. На даний час недостатньо комплексних досліджень, які охоплювали б весь спектр детермінант, які визначають стан здоров'я як населення загалом, так і окремих демографічних та соціально-економічних його груп зокрема. При цьому, як підтверджує світова практика, врахування соціально-економічних причин захворюваності, смертності та інвалідності під час формування політики охорони здоров'я дає змогу не тільки покращити стан здоров'я населення, а й зекономити фінансові ресурси, які нині в Україні є обмеженими. Перевагою праці є те, що її автор досліджує соціально-економічні детермінанти в їхній єдності, у комплексі взаємозв'язків і взаємозалежностей та при цьому визначає масштаби впливу на стан здоров'я населення.

У монографії подано цілісне уявлення про сутність соціально-економічних детермінант здоров'я як соціально-економічних умов, які визначають відмінності у здоров'ї окремих людей, груп населення чи населення країни загалом у певний період, еволюцію їхнього дослідження та перспективи використання для збереження і зміцнення здоров'я. Новизна авторського підходу в передусім полягає в окресленні якісно нового бачення формування політики охорони здоров'я, яка передбачає покращення соціально-економічних детермінант.

Концептуально-методологічний апарат, який використовується в монографії, зівставний з обраним автором набором методів дослідження: загальнонаукових (у тому числі кількісні методи) і часткових, історичних (історико-порівняльний та інші), демографічних (когортний, методи поздовжнього і поперечного аналізу, стандартизації коефіцієнтів тощо), економіко-статистичних і математичних (відношення шансів, кореляційний, мікроемітаційне моделювання тощо) та ін. Сукупність методів дала змогу автору виявити закономірності впливу соціально-економічних детермінант на стан здоров'я різних груп населення та причини нерівності у здоров'ї.

Сукупність використаних джерел дала можливість автору доволі повно оцінити не тільки стан здоров'я населення, а й детермінанти, які його визначають, і таким чином вирішити визначені завдання. У дослідженні разом із офіційними даними Державної служби статистики України використано результати вибіркового обстеження, зокрема авторського соціологічного обстеження для оцінювання стану здоров'я та соціально-економічних детермінант, що його визначають.

Структура монографії логічно побудована та повною мірою відображає погляд автора на проблему дослідження. Основна частина складається з семи розділів, насичених ілюстративним матеріалом, що посилює репрезентативність авторського підходу.

Перший розділ присвячений узагальненню та розробці теоретико-методологічних засад вивчення соціально-економічних детермінант здоров'я населення. У ньому виявлені історичні особливості дослідження здоров'я населення та детермінант, які його визначають. З'ясовано, що у ході еволюції із зростанням вагомості соціально-економічного аспекту у формуванні здоров'я – підвищення рівня добробуту, соціального капіталу, освіти, соціалізації економіки та інших процесів виникли передумови для активного вивчення соціально-економічних детермінант.

Автором запропоновано власний погляд на ієрархію соціально-економічних детермінант здоров'я населення, зокрема визначено три рівні: контекстуальний, структурний і проксимальний (с. 86–88). З огляду на це цікавим є розроблений на цій основі механізм впливу соціально-економічних детермінант на стан здоров'я та нерівність у здоров'ї населення (с. 116–118). Описаний механізм збільшує можливості для формування та реалізації політики у сфері охорони здоров'я, оскільки, по-перше, передбачає розширення вектора фінансування у напрямку поліпшення соціально-економічних детермінант, по-друге, дає змогу оперативної і гнучко реагувати на зміни у соціально-демографічних структурах населення для вибору найбільш ефективних та адресних напрямів підтримки для реалізації потенціалу здоров'я, його збереження і зміцнення.

У другому розділі здійснено аналіз інформаційного забезпечення вивчення соціально-економічних детермінант здоров'я населення, наведено методологію авторського соціологічного обстеження. Визначено, що через обмеженість інформації та її недостатню об'єктивність вибір індикаторів соціально-економічних детермінант здоров'я населення в Україні є складним та водночас важливим завданням. Запропонований у монографії перелік індикаторів, з одного боку, відповідає рекомендаціям ВООЗ щодо цього питання, а з іншого – адаптований до вітчизняної статистики (с. 159).

Для оцінювання соціально-економічних детермінант здоров'я у монографії запропоновано кілька методичних прийомів – відношення шансів, кореляції, мікроемітаційного моделювання, які сукупно дають змогу отримати більш розгорнутий і точний результат. Варто зауважити, що використання мікроемітаційного підходу для побудови моделі здоров'я населення є новим для вітчизняної науки і практики (с. 190-216).

Третій розділ монографії присвячений аналізу сучасного стану здоров'я населення України. У ньому оцінено показники смертності, захворюваності та інвалідності населення нашої країни порівняно з країнами Європейського Союзу, виявлено основні причини їхніх територіальних відмінностей, що базуються на соціально-економічній нерівності. При цьому автором визнано, що, по-перше, рівень смертності в Україні надвисокий і загрожує національній безпеці, по-друге, смертність у країні «молодша» за середньоєвропейську, по-третє, зазначені відмінності визначаються дією соціально-економічних детермінант (дохід, освіта, довкілля), індивідуальною поведінкою та відповідальністю населення за власне здоров'я і рівнем розвитку медицини. Рівень захворюваності населення, який оцінено переважно за результатами авторського соціологічного обстеження, також є високим, особливо через поширення хвороб системи кровообігу, соціально-небезпечних інфекційних захворювань, злоякісних новоутворень та хвороб органів травлення.

Важливим як із наукової, так і практичної точки зору, є дослідження умов раннього періоду життя людини та особливостей їхнього впливу на стан здоров'я у дорослому віці, що висвітлено у четвертому розділі (с. 391–418). Це новий, комплексний та адресний підхід за яким здійснюється оцінювання впливу на майбутнє здоров'я людини рівня доходу (добробуту) родини, в якій виховуються діти та підлітки; інформації, яку вони отримують щодо ризиків для власного здоров'я (як один з аспектів санітарної грамотності); оздоровлення, можливості відвідувати санаторії, пансіонати, табори відпочинку, відпочивати разом з батьками; фізичної активності у ранньому періоді життя – відвідування спортивних гуртків і секцій; якості харчування, можливості отримувати необхідні поживні речовини відповідно до віку. Наведені у монографії розрахунки засвідчили, що особи, в яких перелічені умови раннього періоду життя були кращими, мають більш міцніше здоров'я, і насамперед це стосується населення віком до 40 років. Зокрема шанси не мати жодного хронічного захворювання у дорослому житті вищі у тих, хто мав «відмінний» та «добрий» стан здоров'я до 18 років, особливо це стосується чоловіків та мешканців міських поселень.

Цікавими є також оцінювання гендерних особливостей здоров'я населення (с. 419–449). Аргументовано доведено, що частково ця нерівність зумовлена фізіологічними причинами, які не можуть бути подолані. Однак за умов значної соціальної стратифікації, гендерна нерівність щодо здоров'я значною мірою визначається соціально-економічними детермінантами, індивідуальною поведінкою та рівнем відповідальності населення за власне здоров'я. Вони по-різному можуть впливати на здоров'я чоловіків та жінок, які належать до різних вікових чи соціальних груп і проживають у тій чи іншій місцевості. Крім цього, дія детермінант може змінюватись у часі, тому існує необхідність її постійного моніторингу, що визначає актуальність цього питання (с. 423).

У п'ятому розділі монографії здійснено оцінювання впливу на стан здоров'я соціально-економічного статусу, доходу, освіти та соціального капіталу. З'ясовано, що зазначені детермінанти не тільки впливають на стан здоров'я, а й взаємопов'язані між собою. Зокрема, соціально-економічний статус людини є не тільки передумовою стану її здоров'я, але, як правило, пов'язаний з певним рівнем освіти та доходу, розвитку соціального капіталу, відповідальністю за власне здоров'я тощо. Натомість погіршення здоров'я призводить до зниження соціально-економічного статусу. В Україні для більшої частини населення соціально-економічний статус низький, що є ознакою соціальної нерівності. Підсумком цього явища є високі показники смертності та захворюваності населення (с. 478–479).

Підтвердженням того, що рівень доходу визначає стан здоров'я населення, є результати авторського соціологічного обстеження. Згідно з даними, значно вищі шанси не мати хронічного захворювання має населення, яке належить до вищих дохідних груп порівняно з нижчими. При цьому вищими є шанси у жінок та мешканців міських поселень. Водночас з'ясовано, що рівень доходу впливає на рівень захворюваності на хвороби системи кровообігу. В цьому разі суттєво вищими є також відповідні показники серед жінок.

Слід позитивно оцінити проведений у дослідженні аналіз впливу освіти, просвітництва та санітарної грамотності на стан здоров'я населення (с. 514–528). Визначено, що освіта впливає на стан здоров'я як безпосередньо, зокрема через медичну освіту чи поширення санітарної грамотності, так і опосередковано, оскільки вищий рівень освіти з більшою ймовірністю, ніж низький, може забезпечити кращі можливості для працевлаштування, отримання високих доходів, підвищення відповідальності людини за власне здоров'я тощо.

Шостий розділ присвячений оцінюванню впливу на стан здоров'я населення окремих умов довкілля, доступності медичних товарів і послуг, а також індивідуальної поведінки щодо власного здоров'я.

Зокрема, автором з'ясовано, що проживання у міських поселеннях має такі основні переваги для здоров'я населення: отримання високих доходів, ширші можливості для зайнятості, кращі житлові умови, більші можливості здобути якісну освіту, вищий рівень соціального капіталу, більша доступність медичної допомоги, кращий розвиток культури та поширення соціальної інфраструктури (с. 601).

Аргументовано, що критичний стан медицини в Україні, нестача медичних працівників у певних регіонах і місцевостях, недостатній рівень фінансування є одними з основних детермінант здоров'я населення. Важливим також є ментальний аспект цієї проблеми, оскільки більшість населення не навчена відповідати за власне здоров'я та покладається у вирішенні цього питання на медицину. Як один з засобів, що дасть можливість підвищити відповідальність населення за власне здоров'я, запропоновано запровадження обов'язкового медичного страхування.

Однак у шостому розділі дослідження доцільно було б здійснити оцінювання впливу на стан здоров'я населення умов праці.

На особливу увагу заслуговує останній, сьомий розділ, де автор здійснив моделювання впливу соціально-економічних детермінант на стан здоров'я населення, розробив методологічні засади розрахунку композиційного індексу рівня здоров'я та визначив основні характеристики нерівності груп населення за рівнем здоров'я. Розроблені також базисні принципи політики забезпечення соціальної справедливості та пропозиції щодо інтегрування соціально-економічних детермінант у політику охорони здоров'я населення.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що монографія є ґрунтовним, цілісним та оригінальним дослідженням, що дає змогу вирішити важливу й актуальну науково-прикладну проблему, вирізняючись новизною підходів до збереження і зміцнення здоров'я населення через покращення соціально-економічних детермінант.

Практичне значення монографії полягає у тому, що отримані наукові результати можуть бути використані в процесі формування законодавчих і виконавчих актів щодо збереження та зміцнення здоров'я населення країни.

Представлене наукове видання буде корисне демографам, економістам, соціологам, фахівцям сфери громадського здоров'я, працівникам системи охорони здоров'я, викладачам і студентам.